

*До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.051.092 Львівського національного
університету імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1*

ВІДГУК

офіційної опонентки, кандидатки юридичних наук, доцентки

Михайліченко Тетяни Олександрівни

на дисертацію Федорович Наталії Андріївни «Співучасть у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом у кримінальному праві України», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань «Право» за спеціальністю «Право»

Оцінка поданих Н.А. Федорович тексту дисертації та публікацій авторки за темою дослідження дає підстави вважати, що нею було проведено ґрунтовний правовий аналіз актуальної в теоретичному та практично-прикладному плані теми, а сформульовані в дослідженні висновки й пропозиції, що виносяться на захист, характеризуються достатнім рівнем новизни й обґрунтованості.

Даючи оцінку дисертації в цілому, можна констатувати, що авторка досягнула поставлених перед собою цілей, роботу виконала на належному науковому й методологічному рівні. Цей загальний висновок підтверджується за основними критеріями, які покладаються в основу оцінки дисертації.

Актуальність теми дослідження пов'язана, перш за все, з тим, що проблеми, які безпосередньо стосуються співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом на монографічному рівні в Україні досі не вивчалися. Разом з тим, багато питань, що стосуються теми дисертації, залишаються спірними як для кримінально-правової науки, так і для правозастосовної діяльності, і відповідно потребують свого вирішення.

Ознайомлення з роботою Н.А. Федорович, її працями, опублікованими за темою дисертації, дозволяє позитивно оцінити здійснене наукове дослідження.

Зважаючи на це тема дисертації «Співучасть у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом у кримінальному праві України» є актуальною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Н.А. Федорович, забезпечується продуманою структурою роботи, в цілому належною джерельною базою, емпіричними фактами, а тому є достатньо переконливими.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, не викликають сумніву щодо їх важливості як для теоретичних розробок, так і для практики. Питання, що піднімаються недостатньо розроблені в науці кримінального права і є перспективні для дослідження.

Звертає на себе увагу широка джерельна база, яку утворюють майже 200 робіт з кримінального права, історії права, міжнародні акти, кримінальні закони іноземних держав. Окремо варто відмітити використання і коментування рішень Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, постанов Пленуму Верховного Суду України, Верховного Суду, судових рішень Вищого антикорупційного суду, судів апеляційної та першої інстанції (авторкою задеклароване вивчення близько 250 вироків) з аналізованої проблематики. При цьому літературні джерела використовувалися Н.А. Федорович критично, велася аргументована полеміка з достатнім обґрунтуванням власної позиції. У додатках до роботи наведено діаграми результатів проведеного опитування 72 практичних працівників з різних регіонів України, а одержані у такий спосіб дані широко використовуються в роботі.

Слід окремо відмітити, що в текст роботи гармонійно включено матеріали судової практики (рішення Європейського суду з прав людини, постанови Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, а також 65 судових рішень судів апеляційної та першої інстанції), які дозволяють скласти достатнє уявлення про реальний стан і проблеми, які виникають на практиці у досліджуваній сфері. Це дозволило дисертантці посилити свою аргументацію, показати слабкі сторони вітчизняного законодавства й практики його застосування та підтвердили

доречність ряду висловлених нею пропозицій щодо вдосконалення насамперед підходів до кваліфікації співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом.

Використані в дисертації методи дослідження (діалектичний, історико-правовий, догматичний, компаративістський методи, а також методи аналізу та синтезу, документального аналізу й анкетування) дозволили авторці отримати нові науково обґрунтовані результати, на основі яких було сформульовано пропозиції щодо структурованих і чітких правил кваліфікації співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом.

Усе це дало підставу для аналізу і репрезентативних висновків.

Метою дисертації визначено аналіз співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом з урахуванням виду співучасника і форм співучасті та виробити правила кримінально-правової кваліфікації такої співучасті. Для досягнення цієї мети поставлено широке коло завдань. Зокрема: 1) з'ясувати стан дослідження співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом у науковій літературі. 2) дослідити генезу нормативного регулювання співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом у вітчизняному законодавстві. 3) систематизувати підходи зарубіжних законодавців щодо правового регулювання співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом та виокремити позитивні напрацювання щодо цього. 4) сформулювати поняття співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом. 5) виявити особливості співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом з урахуванням виду співучасника. 6) зважаючи на виявлені особливості, сформулювати правила кримінально-правової кваліфікації діянь виконавця (співвиконавця), організатора, підбурювача і пособника у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом. 7) дослідити особливості співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом з урахуванням форм співучасті. 8) сформулювати правила кримінально-правової оцінки кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом, вчинених групою осіб, групою осіб за попередньою змовою,

організованою групою, злочинною організацією, беручи до уваги виявлені особливості (с. 6-7 дис.).

Мета, як показує вивчення роботи, досягнута, а поставлені завдання у цілому виконані.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що вона є першим у вітчизняній кримінально-правовій науці комплексним дослідженням співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом у кримінальному праві України. У результаті проведеного дослідження авторці вдалося запропонувати низку принципово нових положень, які впливають на підходи кримінально-правової оцінки вчинення кримінального правопорушення у співучасті спеціального (-их) суб'єкта (-ів) із загальним (-и) суб'єктом (-ами). Було розроблено, сформульовано і обґрунтовано низку положень, які характеризуються науковою новизною і мають важливе теоретичне і практичне значення.

Положення та висновки, заявлені дисертанткою як такі, що є новими, дійсно є такими.

Найбільш значущі положення, що сформульовані у дисертаційному дослідженні слід, на наш погляд, визнати такі:

1. У першу чергу, необхідно відзначити проведення Н.А. Федорович в першому розділі ґрунтовного аналізу історії становлення та розвитку нормативного регулювання співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом у вітчизняному законодавстві (с. 21-36 дис.). Авторка акцентує увагу на історії, справедливо доходить висновку, що якби вчення про співучасть у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом систематично вдосконалювалося, то такої гострої проблеми в питаннях кримінально-правової оцінки вказаних діянь не поставало б (с. 36, 224 дис.).

2. Позитивним доробком також є широке дослідження зарубіжного досвіду кримінально-правового регулювання співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом. Зокрема, авторкою було досліджено 23 іноземних кримінальних закони (с. 36-56). У результаті зроблено висновок, що, з одного боку, питання співучасті у кримінальному правопорушенні зі

спеціальним суб'єктом в різних державах вирішується загалом одним із способів: або за рахунок розширення поняття виконавця, щоб воно включало випадки виконання частини об'єктивної сторони кримінального правопорушення, або ж шляхом формулювання норм, які регулюватимуть співучасть у різних типах кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом (с. 56-57, 225 дис.). А з іншого боку, було аргументовано, що українському законодавцю не варто йти шляхом Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Грузії, Республіки Казахстан та Республіки Таджикистан і доповнювати КК України нормою, яка б копіювала їх підхід (с. 48, 225 дис.).

3. Цікавим для кримінально-правової науки є й авторська пропозиція поділити на три групи та шість підгруп усі кримінальні правопорушення зі спеціальним суб'єктом за критерієм фактичної можливості виконання у співучасті об'єктивної сторони таких правопорушень особою, яка не наділена ознаками спеціального суб'єкта. Такий поділ доволі вдало, як видається, дозволив пов'язати всі ймовірні прояви співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом в цілісну систему (розділи 2 і 3 роботи).

4. Заслугове на увагу пропозиція дисертантки надати дефініції кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом (с. 62-63 дис.) та співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом (с. 63 дис.), адже це дозволяє методологічно точно визначити ті кримінально-правові питання, які потребують розгляду.

5. Н.А. Федорович також вдало наголошує, що було б доцільно внести зміни до чинної редакції українського кримінального закону, розширивши обсяг положень ст. 28 та 30 КК України, вказавши на необхідність посилатися за наявності співучасті у кримінальному правопорушенні не лише на ст. 27, а й на ст. 28 КК України (с. 67 дис.). Така б новела дозволила повною мірою відобразити суть вчиненого суспільно небезпечного діяння та скасувала б неодноманітність у формулах кваліфікації. Водночас варто відмітити про певну спірність такого підходу у випадках врахування конкретної форми співучасті як

кваліфікованої чи особливо кваліфікованої ознаки конкретного складу кримінального правопорушення.

6. Переконливою є позиція дисертантки в частині кримінально-правової оцінки дій особи, яка будучи учасником групи осіб за попередньою змовою, особисто не виконує об'єктивну сторону кримінального правопорушення, але знаходиться на місці його вчинення. Погоджуємося, що в такій ситуації ніщо не вказує на нівелювання ролей, а також що вказівка на місце не вносить точності (с. 79 дис.). Та як видається, аргументацію цієї позиції можна посилити ще і за рахунок широкого розповсюдження вчинення кримінальних правопорушень шляхом використання різноманітних гаджетів, які достатньо часто загалом анулюють потребу в перебуванні співучасників в одному місці.

7. Не можна не погодитися з аргументами Н.А. Федорович, що розширення поняття «пособник» функціями виконавця (співвиконавця) є недоцільним (с. 119-110 дис.). Дійсно, таке змішування лиш створить умови для порушення вже існуючого, достатньо логічного та структурованого інституту співучасті у кримінальному правопорушенні.

8. Цікавим є аналіз, здійснений дисертанткою, щодо можливості виконання кримінальних правопорушень зі спеціальним складом особою, яка видає себе за спеціального суб'єкта чи неналежним чином набула ознак спеціального суб'єкта (с. 122-129 дис.). Авторка переконливо доводить та вдало ілюструє шляхи кримінально-правової оцінки дій таких осіб, узагальнюючи вже висунуті дослідниками позиції, посилюючи їх аргументацію та висловлюючи власне бачення.

9. Цілком обґрунтованими є пропозиції щодо кримінально-правової оцінки діянь, де ознаки спеціального суб'єкта сформульовані негативним способом (с. 161-162 дис.). Видається, що запропонований підхід є безспірним.

10. Привертає увагу частина підрозділу 3.1 розділу 3 дисертації, що стосується кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом, усю об'єктивну сторону яких у співучасті може виконати особа, яка не наділена ознаками, вказаними у диспозиції статті Особливої частини КК України (с. 186-

200 дис.) не лише слушністю висновків, а й глибокою пропрацьованістю судової практики та наданням власних коментарів відносно кожного судового рішення.

Поряд з цим робота містить цілу низку й інших теоретично обґрунтованих і важливих для практики положень, висновків та рекомендацій.

Таким чином, у нас є підстави підтвердити теоретичну і праксеологічну значимість отриманих результатів та засвідчити, що у переважній більшості вони є новими, або такими, що розвивають чи удосконалюють вже існуючі наукові висновки та пропозиції, а напрацьовані авторкою положення безсумнівно мають важливе значення для розвитку теорії кримінально-правової науки, а також для формування пропозицій щодо покращення правозастосовної діяльності.

Важливість одержаних автором дисертації результатів для юридичної науки, правозастосовної та правотворчої практики та рекомендації щодо їхнього використання. Н.А. Федорович здійснила комплексне дослідження важливої для кримінально-правової науки, правотворчості та правозастосовної практики проблеми. Сформульовані та обґрунтовані в дисертації положення, висновки і рекомендації спрямовані на глибоке і всебічне наукове осмислення наукових та прикладних проблем співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом, тому становлять як теоретичний, так і прикладний інтерес, і можуть бути використані:

- правотворчості – для вдосконалення статей Загальної та Особливої частини КК України, які регулюють співучасть у кримінальному правопорушенні та встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом;

- правозастосовній діяльності – для вирішення компетентними органами питань кваліфікації співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом;

- науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження окремих аспектів співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом;

- навчальному процесі – у рамках викладання дисциплін «Кримінальне право України. Загальна частина», «Кримінальне право України. Особлива частина» і «Теорія кримінально-правової кваліфікації», а також спецкурсів для студентів юридичних спеціальностей; підготовки та розроблення підручників, навчальних посібників, методичних вказівок.

Результати, які містяться у роботі, пройшли належну апробацію.

Зміст дисертації, її завершеність у цілому. У цілому науковий рівень роботи Н.А. Федорович дозволяє позитивно оцінити її зміст, визнати її завершеною науковою роботою, в якій авторці вдалося втілити мету дослідження – виробити правила кримінально-правової кваліфікації такої співучасті на основі проведеного аналізу співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом з урахуванням виду співучасника і форм співучасті.

Актуальність теми дослідження та належний теоретичний рівень роботи, а також практична спрямованість дисертації забезпечують її наукову та прикладну значущість для кримінального права.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно із нормативними вимогами та із дотриманням порядку викладення тексту. Дисертація написана українською мовою, стиль викладення – науковий. Положення, висновки та пропозиції в тексті дисертації завершені, аргументовані, послідовні.

Водночас варто відмітити, що в окремих випадках дисертантка при вказівці на науковців вказує їх вчений ступінь або звання (приміром, на с. 87, 90, 91, 95, 99 дис.), хоча це і не простежується протягом всієї роботи. Видається, що варто було б обрати уніфікований підхід.

Порушень академічної доброчесності в дисертації та/або наукових публікаціях, в яких висвітлені наукові результати дисертації, фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації не виявлено.

Дискусійні положення дисертаційної роботи. Погоджуючись із загальною концепцією дисертаційної роботи Н.А. Федорович, констатуємо правильність і важливість тих конкретних наукових положень, які виносяться

нею на захист, варто звернути увагу також і на окремі дискусійні аспекти цього дослідження.

1. Видається, що існує певна неточність при формулюванні мети дослідження. Дисертанткою відмічається, що «метою дослідження є проаналізувати співучасть у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом з урахуванням виду співучасника і форм співучасті та виробити правила кримінально-правової кваліфікації такої співучасті» (с. 6 дис.), але метою має бути відмічений (визначений) кінцевий результат, на який спрямоване дослідження, а використання дієслова «проаналізувати» вказує на процес, а не на результат. Видається, що більш вдало було б говорити, що метою дослідження є вироблення правил кримінально-правової кваліфікації такої співучасті на основі проведеного аналізу співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом з урахуванням виду співучасника і форм співучасті.

Видається, що уточненню підлягає і об'єкт дослідження (с. 7 дис.): варто говорити, що ним є інститут співучасті у кримінальному правопорушенні у кримінальному праві України.

2. Позитивною є ідея дисертантки робити вибірку країн для вивчення зарубіжного досвіду регулювання питань співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом за критерієм Індексу верховенства права станом на 2021 р. (с. 37 дис.). Однак порівняння рейтингу держав у цьому переліку¹ та підрозділу 1.3 першого розділу роботи дозволяє констатувати, що не всі держави навіть першої десятки проаналізовані (зокрема, відсутній аналіз кримінальних законів Норвегії, Люксембургу, Ірландії). Ще більше пробілів спостерігається, якщо це буде перелік перших 30 країн з рейтингу. Натомість досліджені законодавчі положення Республіки Польща (36 місце), Грузії (49 місце), Республіки Казахстан (66 місце), Республіки Білорусь (аж 97 місце) та ін. Не зовсім зрозумілою є тоді така пропозиція дотримуватися саме цього критерію.

---

¹ The Rule of Law Index 2021 by the World Justice Project. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-lawindex/global/2021/ranking/> (дата звернення: 17.01.2023).

Окремо як недолік, вартий подальших наукових розвідок, варто відмітити відсутність аналізу іноземних наукових публікацій досвіду регулювання питань співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом. Як відмічає авторка, «правове регулювання співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом у різних державах доволі різноманітне. Потрібно враховувати, що у багатьох державах кримінально-правова політика розвивалась послідовно, тому незважаючи на те, чи зазначено у кримінальних законах про співучасть у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом, чи цього не зроблено, проблем із кваліфікацією діянь осіб, які не наділені ознаками спеціального суб'єкта, не виникає» (курсив наш – Т.М.) (с. 56-57 дис.). Однак дійти до такого висновку, як видається, навряд чи можна виключно за допомогою вивчення положень кримінальних законів іноземних держав. Задля цього варто було б спробувати дослідити публікації вчених та практиків цих країн з цього питання.

3. Підтримуючи дисертантку у її прагненні проаналізувати Проект нового КК України, не можна погодитись, з одного боку, із використанням редакції цього Проекту станом на 12.12.2021 р., хоча з того часу його положення, в т.ч. про співучасть, кілька разів зазнавали змін. А з іншого, робота значно виграла б, якби в ній було здійснено не лише аналіз положень Проекту, а й було б запропоновано робочій групі з питань розвитку кримінального права власне бачення вирішення питань, що виникають при співучасті у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом.

4. Висновок дисертантки щодо кримінально-правової оцінки діяння загального і спеціального суб'єктів, які діють у співучасті, вчиняючи кримінальне правопорушення зі спеціальним суб'єктом не позбавлений недоліку. Н.А. Федорович пропонує у ситуації, коли загальний суб'єкт виконує усю об'єктивну сторону кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом, застосовувати загальні правила кримінально-правової кваліфікації, тобто кваліфікувати дії особи за загальною нормою (с. 112-113, 154-156 дис.), дії ж спеціального суб'єкта, який виконуватиме роль організатора, підбурювача чи пособника, кваліфікувати відповідно до положень ч. 2 ст. 29 КК України.

Теоретична конструкція в цілому не викликає зауважень, однак звернення до конкретних статей Особливої частини яскраво засвідчує про складнощі з якими стикнуться практичні працівники.

Запропонований підхід не буде працювати насамперед у випадках, коли загальний суб'єкт умисно знищує чи пошкодження чужого майна за відсутності кваліфікуючих ознак, а спеціальний суб'єкт (військовослужбовець) при цьому виконує роль пособника, оскільки кримінальний закон пов'язує можливість притягнення загального суб'єкта до кримінальної відповідальності насамперед із заподіянням шкоди у великих розмірах (ч. 1 ст. 194 КК України). Тобто якщо розмір завданої шкоди не буде досягнуто (наразі така шкода має бути еквівалентна щонайменше 250 неоподатковуваним мінімумам доходів громадян, тобто 335 500 грн.), то особа не буде нести кримінальну відповідальність. Відповідно і пособник (військовослужбовець), який, приміром, посприяв проникненню виконавця на місце вчинення злочину нести кримінальну відповідальність не буде. По-друге, такий підхід абсолютно не враховує специфіки предмета кримінального правопорушення та, як наслідок, об'єкта, на яке спрямоване посягання (що намагався врахувати законодавець, конструюючи кримінальне правопорушення зі спеціальним складом). Адже пошкодження автомобіля (-ів) сусіда з мотиву, приміром, помсти навряд чи можна прирівнювати до аналогічних пошкоджень але вже військових авто з того ж мотиву. І навіть покарання, передбачені ч. 1 ст. 194 та ч. 1 ст. 411 КК України, за умови досягнення необхідного розміру шкоди, щоб притягнути винних до кримінальної відповідальності, не дозволяють урівноважити ситуацію. Особливо яскраво це прослідковується крізь призму війни. Аналогічна ситуація спостерігатиметься і у випадках викрадення військового майна, але не зброї чи боєприпасів до неї (див. відповідно частини 2 статей 185, 186 та 410 КК України), як в умовах мирного часу, так і якщо події відбуватимуться під час воєнного стану.

Тобто запропонований підхід не дозволяє належним чином забезпечити охорону військового майна та суспільних відносин, які складаються і функціонують при несенні військової служби, що є основою нормальної

діяльності воєнної організації України. Однак особливо в умовах війни з росією, яка триває з 2014 р., це питання потребує особливої уваги, адже забезпечення обороноздатності є важливим завданням держави.

5. Підтримуючи дисертантку у її ідеї щодо кваліфікації кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом, усю об'єктивну сторону яких фактично може виконати будь-яка особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, належать кримінальні правопорушення, які утворюють «пари» і вичерпують усіх можливих суб'єктів, вбачається, що наведений приклад із державною зрадою (ст. 111 КК України) та шпигунством (ст. 114 КК України) наразі є невдалим (с. 159-160 дис.). Ще донедавна такий приклад був би абсолютно безспірним, однак нині Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14.04.2022 № 2198-IX КК України доповнено ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору», яка частково є суміжною відносно і державної зради, і шпигунства не лише за об'єктивними ознаками, а й за суб'єктами.

Але наявність вказаних недоліків та окремих спірних положень жодним чином не знижує достовірність основних наукових положень, висновків і рекомендацій, висловлених в рецензованій дисертації. У певних випадках це є свідченням творчого характеру роботи, і того, що авторка сміливо береться за вирішення теоретично складних і практично важливих питань.

Таким чином, належна обґрунтованість та достовірність отриманих результатів, висновків і пропозицій забезпечена широкою джерельною базою проведеного дослідження, опрацюванням значної кількості емпіричних матеріалів, використанням різноманітних методичних прийомів аналізу поставлених проблем, достатньою апробацією отриманих результатів, а також тим, що до однакових висновків приводить аналіз різних аспектів досліджуваної проблематики.

Загальний висновок. На підставі викладеного можна вважати, що дисертація Федорович Наталії Андріївни «Співучасть у кримінальному правопорушенні зі спеціальним суб'єктом у кримінальному праві України», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань «Право» за спеціальністю «Право», є самостійним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне завдання, важливе як для науки кримінального права, так і для правозастосовної практики. За своєю актуальністю, ступенем наукової новизни, рівнем теоретичного й практичного значення робота повністю відповідає вимогам, які передбачені постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 р. № 44, та Вимогам до оформлення дисертацій, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, а її авторка – Федорович Наталія Андріївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційна опонентка:

**кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та
кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

Тетяна МИХАЙЛІЧЕНКО